

te handelen of verbonden aan te gaan. Eindelijk had hij ook die bewilliging noodig als hij zich naar het buitenland wilde begeven; hij moest zijn verblijf houden in één der provincies.

Het allerduidelijkst kwam echter het machtsbesef der staten in dat gedeelte der opdracht uit, waarin zij zich het recht voorbehielden om, wanneer de graaf ook maar tegen één artikel zondigde, een ander in zijne plaats te benoemen en de domeinen, waarover hij de beschikking kreeg, terug te nemen. Daartegenover had de graaf geen enkel middel van verweer, als de staten hunne bevoegdheid te buiten gingen. Er kon dus met het oog op de opdracht niet eens van een contractueele verbintenis, waarbij beide partijen gelijke rechten hebben, worden gesproken.

Wanneer derhalve de prins niet vermoord was en het schot van Balthasar Gerards zijne inhuldiging niet had verhinderd, zou hij, hoewel voorzien van den graventitel, toch inderdaad ambtenaar der staten geweest zijn. Onder den schijn der souvereiniteit zou het wezen hebben ontbroken. Want de staten beschouwden zich zelf niet meer als *mederegeerders*, maar als de souvereinen, die uit tactische overwegingen een eenhoofdig bestuur begeerden, doch dit hoofd onderwierpen aan hunne verordeningen. De regentengeest van van Oldenbarneveld, één der opstellers van het stuk, is op elke bladzijde merkbaar.

In de practijk deed zich echter, zoolang de prins leefde, de verkeerde invloed van die voortschrijdende macht der staten niet al te zeer gevoelen, omdat de machtige persoonlijke invloed van Oranje daartegen een heilzaam tegenwicht bood. Dit gold niet alleen zijne positie tegenover de staten van Holland en Zeeland, maar ook die tegenover de staten-generaal. Formeel stond hij in de vereenigde gewesten als luitenant-generaal onder de staten-generaal, maar inderdaad berustte, vooral na den dood van Anjou, de opperste leiding over de Nederlanden in zijne handen. Al dachten de staten-generaal er niet aan hem de souvereiniteit aan te bieden en al zorgden zij, evenals de staten van Holland, er nauwlettend voor, dat hun medezeggenschap zoo goed als in alle zaken van binnenlandsch bestuur was verzekerd, toch keerde het overwicht van den prins hun overmacht.

Doch na den dood van den prins werd dit helaas ! anders.

HOOFDSTUK IX.

De provinciale souvereiniteit.

De landsheer was afgezworen; Anjou en de prins waren gestorven. Er was onzekerheid of de eene of andere buitenlandsche vorst, als hij werd aangezocht de souvereiniteit te aanvaarden, haar op zich zou nemen. De staten-generaal hoopten, ter wille van 's lands

belang, dat dit zou geschieden, maar waren niet van zins zonder zeer beperkende voorwaarden hun macht aan een ander over te dragen. Met opzet gebruiken wij deze laatste uitdrukking, omdat langzamerhand bij de staten de overtuiging rijpte, dat zij de eigenlijke soevereinen waren, die zelf de macht behouden konden en uitoefenen, maar ook een ander tot drager daarvan konden verheffen ¹⁾. Sprekend komt dit machtsbesef uit in het streven om den 17-jarigen zoon van prins Willem, Maurits, op den achtergrond te houden. Zij benoemen hem wèl tot hoofd of „eersten raad” van den nu eerst saangestelden raad van achttien leden, den raad van state, maar zij onthouden hem als zoodanig de voorzittersplaats. Ook verleenen zij hem geen speciale rechten. Zij zelf blijven hier de baas — en eenzelfde weg bewandelen de staten van Holland.

Wij zien namelijk laatstgenoemde staten, nadat de fransche koning had geweigerd de soevereiniteit aan te nemen en het besluit was genomen om deze opdracht aan Elisabeth, koningin van Engeland, te doen, terstond in de weer, om, voor het geval genoemde vorstin daaraan voldeed, hunne zelfstandigheid en hunnen invloed zooveel mogelijk te behouden. Zij gaan daarbij zeer behendig te werk. Als een deputatie uit de staten-generaal krachtens een opdracht van 5 Juni 1585 naar Engeland gaat, om Elisabeth de soevereiniteit aan te bieden, hebben de afgevaardigden uit Holland het mandaat om hare Majesteit mede te deelen, dat Maurits geacht wordt gouverneur van Holland en Zeeland te zijn, en haar te verzoeken, hem „daarin te continueren of daartoe van nieuws te committeren”. De bedoeling is duidelijk. Voor het geval dat de koningin zich over de Nederlanden ontfert, wenschten de staten van meet aan tegenover den gouverneur, dien zij zou zenden en die namens haar het bewind zou voeren, een tegenwicht in een eigen, provincialen gouverneur, dat wil zeggen, in zichzelf. Gedekt door het schild van Maurits, moesten zij zelf leiding aan 's lands zaken kunnen blijven geven. De staten hadden zelfs niet geschroomd een achterdeur open te houden voor het geval Elisabeth bedankte, zoodat zij dan nog van het gouverneurschap van Maurits konden afkomen. Vóór de reis naar Engeland hadden zij namelijk aan den prins nog geen officieele aanstelling tot gouverneur, kapitein-generaal en admiraal voor Holland en Zeeland gegeven. Vandaar dat zij aan de koningin in diplomatieke taal zeiden, dat Maurits voor gouverneur „gehouden werd”. Zij vroegen derhalve aan Elisabeth continuatie van eene waardigheid, die de prins officieel nog niet had. Eerst den 1^{en} November 1585, dus *nadat* het tractaat met Elisabeth was geteekend en *voordat* Leicester als generaal-gouverneur was opgetreden, werd Maurits officieel benoemd. Zij waren er toen zeker van, dat er namens

¹⁾ Zeer sterk komt dit uit in hun resolutie van 3 Augustus 1584, waarin zij verklaren „dat sy verstaen te wesen, nuter tyt de Hoogste Overigheid ende egeene boven haar en kenden.”

Engeland een algemeene gouverneur zou komen en verzekerden zich bijtijds in den persoon van hun provincialen gouverneur Maurits, die immers bij voorbaat reeds door Elisabeth in zijn ambt was gecontinueerd, overwegenden invloed op 's lands zaken.

Terwijl dus eenerzijds de benoeming van Maurits diende tot bemoeilijking van Leicester, zorgden de staten er aan den anderen kant tegelijk voor, dat Maurits zooveel mogelijk hun werktuig werd. In die richting namen zij verschillende maatregelen. Allereerst onthielden zij hem bij de commissie, die hem 1 November 1585 werd gegeven, den titel van stadhouder, dien zijn vader had bezeten. Men was kennelijk bevreesd, dat hij het groote gezag zou verkrijgen, dat prins Willem onder dien titel uitgeoefend had. Maar wat veel duidelijker van hun machtsbegeerte sprak, was de inhoud van de instructie voor Maurits als gouverneur, waarbij hem geen enkel speciaal recht verleend werd. Hij zou alles moeten doen „met de gedeputeerde raden van Holland, Zeeland en Vriesland”. Bovendien reserveeren de staten voor zich het recht om die instructie te verscherpen. Wanneer zij straks aan Maurits meer vrijheid willen laten, geschiedt dit dan ook niet met het doel hem meer naar voren te schuiven, maar alleen omdat hun politiek tegenover Leicester dit eischt. Uit dit oogpunt moet hun besluit in 1586 om den prins toch maar stadhouder te noemen en dat van 1587, waarbij zijn autoriteit als gouverneur en kapitein-generaal opnieuw uitdrukkelijk wordt bevestigd, worden gezien. Want uitdrukkelijk wordt, tegelijk met dit laatste, bepaald, dat alles wat Leicester en de raad van state ten opzichte van de verandering der garnizoenen, in legeringen of doortochten in Holland, Zeeland en Friesland gebieden, aan Maurits moet worden geadresseerd om dan door hem, met advies der staten te worden uitgevoerd. Zeer slim poogden de staten op deze wijze de macht van Leicester te breidelen, zonder dat zij van directe machtsoverschrijding konden worden beschuldigd. Maurits deed als hun wrijfpaal dienst.

Door deze houding der staten was zoowel de positie van Leicester als die van Maurits een zeer zonderlinge. Vooral met die van eerstgenoemde was dit het geval. De staten-generaal hadden hem gegeven „het hoogste gebiet en absolute autoriteit over en in alle krijgs-saken te water en te lande, om deselve uyt te voeren en te beleyden sulx deselve zijne Excellentie tot den meesten dienst van den lande soude bevinden te behoren, verklarende mede, dat sy hem ook in handen hadden gesteld de administratie en bewint van de Justitie en Politie, met sulke macht en autoriteyt als alle voorgaende Gouverneurs-generaal van de Nederlanden, bysonder ten tijde van keyser Kaerle den Vijfden, wettelijken gehad en geexerceert hebben, voorbehoudens de rechten en privilegien derselver landen, ook met speciale macht om te doen colligeren, innen, ontfangen alle de contributien tot uytvoeringe van den oorloge bewillicht en gedestineert en noch te bewillichen en destineren”.

Wie dit leest, komt onder den indruk alsof de staten den vroegeren regeeringsvorm hersteld wilden zien. De gouverneur-generaal zou, met den raad van state als adviseerend lichaam, het staatsbestuur in handen hebben. Het geheele bewind schenen de staten aan Leicester over te geven. Slechts behielden zij voor zich het recht om oorlog te verklaren of vrede te sluiten, en konden zij en de provinciale staten samenkomen, wanneer men dit wenschte. Maar de raad van state, dien Leicester zelf koos en wiens instructie hij zelf vaststelde, zoodat deze geheel van hem afhankelijk was, had het dagelijksch bestuur in handen en voerde het beheer der gelden. Bovendien had Leicester het gezag over alle krijgs- en staatszaken; over alle provinciale officieren bij leger en vloot; de beschikking over de domeinen tot bestrijding van de administratiekosten; het recht tot het bijeenroepen der staten-generaal. Het leek wel, alsof de vroegere verhouding tusschen den algemeenen landvoogd en de staten was hersteld — en eerstgenoemde weder was: de soeverein. Ook de staten van Holland schenen ditzelfde spoor te betreden door Leicester den titel te verleenen, dien zij vroeger aan prins Willem hadden gegeven, namelijk dien van „de hoogste overigheid”.

Toch was dit alles inderdaad slechts schijn. Afgescheiden hiervan dat de gouverneurs in de bijzondere provincies, en onder dezen vooral Maurits, voor Leicester voortdurend een sta-in-den-weg waren, bleken de staten al spoedig eene opvatting te huldigen van de aan Leicester opgedragen soevereiniteit, die de kracht aan de oorspronkelijke opdracht ontnam.

Duidelijk kwam dit uit toen Elisabeth zich er over ontstemd toonde dat Leicester de soevereiniteit, door haar geweigerd, had aangenomen en de staten hem die hadden aangeboden. Deze laatste waren er toen terstond op uit om hunne verontschuldiging aan te bieden. En hoe deden zij dit? Door aan Leicester's soevereiniteit de eigenlijke beteekenis te ontnemen. Zij hadden immers niets anders bedoeld dan het land een algemeen hoofd te geven met een autoriteit als prins Willem had. Geen der levende stadhouders had hiervoor prestige genoeg. Een man als Leicester had dit wèl. Maar verder dan hem eene plaats te geven boven de andere gouverneurs reikte hunne bedoeling niet. Dit was de beteekenis van de hem toegekende „absolute autoriteit”. Van de opdracht der soevereiniteit was nooit sprake geweest. Deze was en bleef bij de staten. Slechts het gouvernement of de administratie, gelijk de vroegere gouverneurs-generaal deze hadden gehad, zou Leicester bezitten.

Met zulke redeneeringen en fijne onderscheidingen trachtten zij Engeland's koningin goed te stemmen — en tevens Leicester tot hun dienaar te maken. Het was hun oorspronkelijk te doen geweest om Elisabeth's soevereiniteit en om Leicester als haar gouverneur. Maar bij hare besliste weigering, duldden zij Leicester slechts als *hun* gouverneur.

Hiermede bleven zij geheel in de lijn, die zij reeds terstond na den

dood van prins Willem waren begonnen te trekken. Zij hadden toen verklaard „dat sy verstaan te weten nu ter tyt de Hoogste Overigheid, ende egeene boven haar en kenden”. Zij beschouwden zich dan ook als „representeerende die souveraineté en de hochste Overicheyt van de geunieerde provincien”, gerechtigd alle maatregelen te treffen, die het inwendig bestuur van elk der provincies raakten. Ter wille van den nood van het land hadden zij wèl aan den franschen vorst en de engelsche koningin de souverainiteit aangeboden, maar nu dezen hadden geweigerd, zouden zij wèl zorgen, dat deze, ondanks Leicester, bij hen bleef. Zij toonden dit terstond door hun verzet tegen Leicester, toen hij alle stukken, die van hen uitgingen, ook met zijn wapen wilde zegelen. Zij wenschten dat hij alleen het statenzegel zou gebruiken, en motiveerden dit door de korte en leuke opmerking, dat de souverainiteit bij hen was gebleven. Leicester was niets meer dan de vroegere landvoogden, die zich steeds hadden gehouden aan „het wapen van den Heer van den Lande” — en dit waren zij immers en Leicester was immers hun landvoogd.

Het spreekt vanzelf dat Leicester hiermede geen genoegen nam en voortging zijn eigen zegel te gebruiken. De staten konden zich op geen enkel officieel gegeven beroepen als bewijs, dat niet hij, maar zij souverain waren. Maar met deze zaak was het conflict ingeleid, dat straks een breederen omvang zou aannemen.

Het verscherpte zich, toen Leicester een raad van financiën instelde. Zulk een raad, door den souverain ingesteld, had ook onder de oostenrijksche landvoogden bestaan. Leicester meende, dat het noodig was weder zulk een raad in het leven te roepen, maar ook dat dit tot zijne competentie, als souverain, behoorde. Hiertegen kwamen de staten echter onmiddellijk in verzet. En — zij wonnen. Eerst bepaalde Leicester dat Holland en Zeeland voortaan geldelijk alleen aan de besluiten van den raad van state onderworpen zouden zijn; vervolgens gaf hij nog meer toe door te beloven, dat hij over de kwestie van het oprichten van dien raad van financiën nog eerst eens overleg zou plegen met de staten-generaal.

Over en weer werd intusschen de verhouding steeds moeilijker. Geen der beide partijen was tevreden. Leicester gevoelde levendig dat zijne positie eerst zou worden gelijk hij die wenschte, wanneer zijne koningin de souverainiteit aanvaardde en hij als haar landvoogd werd gezonden. En de staten van hun kant begrepen, dat zij, met het oog op de noodzakelijkheid van de hulp der engelschen, den boog niet te strak moesten spannen. Het behoeft ons dan ook niet te verwonderen, dat in verschillende streken des lands de begeerte toenam om Leicester ter wille te zijn. De staten van Gelderland, Overijssel, Utrecht en Friesland verklaarden, dat zij gaarne de poging zouden vernieuwen om Elisabeth tot souveraine te winnen. Eerst aarzelden de staten-generaal, onder leiding van die van Holland; zelfs waren deze laatsten zeer verstoord op de staten van Gelderland, Overijssel, Utrecht en Friesland, dat zij, buiten de ver-

gadering der staten-generaal om, zulk eene verklaring hadden afgelegd en achtten zij dit zelfs in strijd met de nader bezworen Unie. Maar het einde was toch, dat zij het besluit namen „dat van de staten van Hollandt ter Vergaderinge van de Staten-Generaal magh worden verklaert, dat de Staten van Hollandt goedt en de voor den Lande dienstigh bevinden, dat de Gedeputeerden, die gesonden sullen worden aan de Koningkl. Majesteit van Engelandt, van wegen de Staten-Generaal sal worden gegeven sulcke Procuratie, Last en Instructie om met hare Majesteit te handelen op de Souveraineté of perpetuele protectie van deze Landen, als in den jare 1585 de Gedeputeerden aen hare Majesteit gesonden, gegeven is geweest”. Op Amsterdam en Gouda na gingen alle steden met dit besluit accoord. De vrede scheen hersteld en Leicester kon naar Engeland gaan, aan het hoofd van een gezantschap van wege de staten-generaal, om zijne koningin de soevereiniteit aan te bieden en in de verwachting, dat hij, wanneer zij deze aannam, eindelijk hier te lande de hooge positie van haren gouverneur zou innemen.

Maar terwijl het gezantschap zich in Engeland bevindt, zijn de staten van Holland, die noode met het voorstel tot aanbieding van de soevereiniteit aan Elisabeth zijn medegegaan, reeds op maatregelen bedacht om voor het geval Leicester Elisabeth's gouverneur wordt, zijn invloed te beperken. Ook nu weer moet Maurits daartoe dienen. Reeds toen Leicester's vertrek vaststond, waren zij voorzichtig begonnen den prins vooruit te schuiven. Zóo waardeerend spraken zij uit „dat er geen personage in deze landen is van meerder respect noch qualiteit als den Grave van Nassau!” Maar toen Leicester eenmaal weg was, zetten zij deze mooie woorden zeer spoedig in een daad om. En die daad was hun wensch, dat, terwijl tijdens Leicester's afwezigheid het bestuur van het land in handen van den raad van state zou zijn, Maurits evengoed als één der engelsche raden de staatsstukken zou onderteekenen¹⁾. De staten-generaal gingen daarop, in overleg met Leicester, in zooverre in, dat de gewenschte onderteekening zou kunnen geschieden, mits alle stukken op naam van Leicester werden gesteld. Op deze wijze scheen men van beide kanten te zijn bevredigd — toen op eens een daad van Leicester, vóór zijn vertrek verricht, aan het licht kwam, die de positie der staten op ongemeene wijze versterkte.

Een geheime kabinetsorder van Leicester van 24 November 1586, dus vóór zijn heengaan opgesteld, werd gepubliceerd, waaruit niet minder bleek, dan dat de raad van state, die krachtens onderling overleg gedurende zijne afwezigheid het bestuur des lands in handen zou hebben, door hem op één punt te voren was gebonden

¹⁾ De bepaling luidt dat „alle de autoriteit, gegeven aan zijne Excellentie (Leicester), gedurende zijn absentie, blijven zal in handen van den Raad van Staat, onder signature van zijne Excellentie van Nassau, met een van de Engelsche Heeren, als Willekens.”

geworden. Hij zou namelijk òf wat de gouvernementen en superintendenten òf de bewaring der versterkte plaatsen òf de personen en de positie der hooge officieren in het leger betref, niets zonder zijne voorkennis en bevel mogen veranderen. Het is duidelijk, dat deze verplichting voor een land in oorlogstoestand die ieder oogenblik verandering op één der genoemde punten noodzakelijk kon maken, op zichzelf reeds gevaarlijk was. Maar te gevaarlijker bleek zij, toen de engelsche oversten Willem Stanley en Roeland York, die respectievelijk het bestuur over Deventer en de schans van Zutphen in handen hadden, van plan om deze plaatsen aan de spanjaarden over te geven, op de bevelen, die men hun hieromtrent zond, op hoogen toon antwoordden, dat „volgens den last van Zijne Excellentie (Leicester) de raad van state vermocht over henluiden te commanderen” — en deze uit strategisch oogpunt zoo belangrijke plaatsen aan de spanjaarden overgaven. Op deze onverantwoordelijke actie van engelsche zijde bleef dan ook de scherpe reactie van den kant der staten niet uit.

De staten-generaal bevestigden, als op 4 Februari 1587 de commissie van den raad van state afloopt, zelfstandig deze voor drie maanden, maar zuiveren hem tegelijk door aan verschillende verdachte leden ontslag te verleenen. Tevens schenken zij hem de bevoegdheid tot volledige uitoefening van het landsbestuur, en zenden zij een brief aan Leicester met de mededeeling, dat men tot zijn terugkeer zal optreden als representerende „de Hooge Overigheid”¹⁾. Niet minder krachtig doen de staten van Holland in het besef van te representeren „de Hooge Overigheid in 't Graafschap van Holland” zich gelden. Zij bepalen, dat Maurits met hen de verandering der garnizoenen „binnen den lande van Holland” zal regelen. Zonder paspoort, door hem gegeven, mag uit geen garnizoen krijgsvolk vertrekken of daarin nieuw krijgsvolk worden opgenomen. Maurits verleent op hun verzoek en advies patenten tot machtiging van de plattelandsbewoners om vreemde benden te verjagen. De stedelijke regeeringen worden verplicht waardgelders aan te nemen tot bevrijding van het platteland. Overal worden de aanhangers van Leicester in hunne commando's vervangen door vertrouwde officieren en alle militairen in Holland en Zeeland onder het gouvernement van Maurits geplaatst, aan wien zij den eed van getrouwheid moeten zweren. Dit laatste moeten zij bovendien doen aan de staten-generaal en aan van Hohenloo, als lieutenant-generaal. Uitdrukkelijk wordt Maurits in zijne vroegere positie bevestigd, met den titel van „Prins”. Zelfs worden, in scherp contrast met Leicester's geheime instructie, de gouverneurs van de vestingen onder Maurits' gezag geplaatst. Eindelijk besluit men dat

¹⁾ Zie hun brief van 15 Januari 1587 aan den onderschout G. van Remunt, waarbij zij hem gelasten Paulus Buys uit de gevangenis te ontslaan.

voortaan alle belastingen weder op naam van de staten van het gewest zullen worden verpacht en niet meer, gelijk tot heden, ter beschikking van den algemeenen landvoogd zullen worden gesteld. Ook wordt eene leening aangegaan om de duitsche ruitery nog eenigen tijd in dienst te houden. Op deze wijze verweerden zich de staten en beveiligden zij het land.

Maar niet te ontkennen valt, dat zij uit staatsrechterlijk oogpunt hunne bevoegdheid te buiten gingen. Wij laten nog daar dat men zich aan de autoriteit van Leicester onttrok. Deze had zelf het met hen gesloten contract door zijne geheime order geschonden. Maar wat veel erger was, de staten van Holland deden alsof er geen raad van state, ja geen Unie van Utrecht bestond. Deze laatste toch had bepaald, dat de geünieerde provincies het recht hadden de garnizoenen te veranderen en dat daarop alleen het advies van den provincialen gouverneur moest worden gevraagd. Dat recht was op Leicester overgegaan — maar viel natuurlijk, nadat men met Leicester had gebroken, op de geünieerde provincies terug. Een enkele provincie mocht deze aangelegenheid niet op eigen gezag regelen. Bovendien ging Holland, toen het zijn gouverneur de bevoegdheid verleende de garnizoenen te veranderen, direct in tegen het artikel van de Unie, dat den provincialen gouverneur alleen het recht van advies toekende. In één woord : de staten van Holland treden hier geheel autoritair op, alsof er geen staten-generaal bestonden, en alsof er geen Unie van Utrecht, ja ook geen raad van state was.

Te begrijpen was dit wèl, al is het afkeurenswaardig. Het gezag van de staten van Holland was, algevoelden zij zich souverain, gedurende de laatste jaren in werkelijkheid verzwakt. In dit opzicht had Leicester hun geen goed gedaan, wien vele gereformeerde predikanten en met hen een groot deel van het volk bijzonder aanhingen. Ook waren de colleges van de Hooge en Provinciale Raden en regenten van verschillende steden hun den laatsten tijd in meer dan één opzicht onwelwillend te gemoet getreden. Het was derhalve te begrijpen dat zij de on-politieke daad van Leicester als een middel aangrepen om hunne positie te versterken. De omstandigheden waren hun gunstig. Er heerschte eene algemeene verontwaardiging over Leicester na het verraad van Stanley en York. De vaste hand, waarmede de staten in het belang des lands hadden ingegrepen, wekte vertrouwen. Bovendien brachten zij immers den algemeen beminden prins Maurits naar voren ! Ook nu toonde van Oldenbarneveld hoezeer hij partij wist te trekken van een gunstig tijdstip om zijn doel te bereiken.

Geheel zijn politiek toch gedurende de leicestersche periode was er op gericht geweest om Holland zooveel mogelijk zijn eigen weg te doen gaan. Hij achtte de staatkunde van den engelschman gevaarlijk voor het land, en Holland meed met het oog daarop gedurig de zittingen van de staten-generaal, omdat deze zich voor een groot deel door Leicester lieten verblinden. Soms had het zich zelfs niet aan

zijne besluiten gestoord, zooals b.v. in 1585, toen het in het plakkaat van 28 Augustus in het verbod van uitvoer van alle eetbare handelsartikelen willekeurig wijzigingen bracht en den uitvoer naar de Oostzee en Frankrijk, behalve van koren, vrijliet. Dit proces nu ging, na het verraad van Stanley en York, sneller door dan zich eerst had laten verwachten. Het vroegere denkbeeld, dat de staten-generaal zooveel als de soevereinen waren, dien zelfs de prins van Oranje, hoewel soeverein in Holland en Zeeland, als zoodanig boven zich erkennen moest, gaat plaats maken voor eene gansch andere beschouwing van het verbond der vereenigde gewesten. De staten-generaal beginnen eene vergadering van soevereine provincies te worden. Holland geeft, krachtens zijne machtige positie en van Oldenbarneveld's volhardend streven in dezen den toon aan. Van die provincie gaat het beweren uit, dat de staten-generaal niet de opperste macht over de vereenigde gewesten bezitten en dientengevolge plaatst zij zich op het standpunt, dat de staten van elke provincie gerechtigd zijn ieder voor zich te doen of te laten wat zij goedvinden, behalve voor zooverre de Unie haar bindt. Maar gelijk wij zagen in de kwestie van de verlegging der garnizoenen, hield zij zich, als het haar noodig voorkwam, ook aan de Unie niet.

In verband met dit standpunt trachtte Holland natuurlijk het gezag van den raad van state steeds meer over te brengen naar de staten-generaal. Want in dien Raad werd te veel met het generaliteitsbelang en te weinig met Holland's provinciaal belang gerekend, terwijl deze laatste provincie in de staten-generaal eene overheerschende positie innam en ten slotte als het met een bepaalden maatregel niet instemde, er ook niet door werd gebonden. Het was dan ook in de gedachtengang, dat van Oldenbarneveld den raad van state den 12^{en} April 1586 het beleid der zee-zaken, ja eigenlijk dat in zake den oorlog, deed ontnemen en dit bij de staten-generaal overbracht, zoodat deze langzamerhand geen hoogere macht behielden dan de staten der afzonderlijke provincies. Vreemd was dit laatste ongetwijfeld, daar de staten-generaal de voortzetting waren van de oude staten van dien naam en niet de voortzetting van de vergadering der geünieerden. Maar het machtige Holland, geleid door zijn genialen landsadvocaat, bekreunde zich daarom niet. Met beslistheid werkte het de decentralisatie van de staatsinrichting in de hand, die straks even groote moeilijkheden op het gebied van den staat als op dat der kerk zou opleveren, en die later de snedige opmerking aan De Witt ontlokte, dat men eigenlijk niet moest spreken van de Republiek der Vereenigde Nederlanden, maar van de Vereenigde Republieken der Nederlanden. Van staatkundige ontwikkeling kon in zulk een politiek raderwerk geen sprake zijn.

Voor het oogenblik moest echter dit streven den meesten tegenstand ontmoeten bij den engelschman, die, als landvoogd, met een raad als adviseerend college naast zich, het bewind wilde voeren. Hij vond in dit opzicht steun bij de democratisch gezinde

groepen in Utrecht en Friesland, en in het algemeen bij de meeste gereformeerde predikanten. Zich verzettende tegen de heerszucht der regenten-aristocratie, waren velen hunner van meening, dat de souvereiniteit niet bij de staten, maar bij het volk berustte. Dit laatste nu was koren op den molen van de engelschen, die, ter wille van Leicester's bewind, niets van de souvereiniteit der staten wilden weten. Het engelsche lid van den raad van state, Thomas Wilkes, die vóór Leicester's vertrek door koningin Elisabeth hierheen was gezonden om de verschillen tusschen hem en de staten te onderzoeken, maakte zich in een geschrift daarvan tot tolk.

Hij zet daarin de principieele stelling voorop, dat noch de enkele provincie noch zelfs de staten-generaal souvereine rechten bezitten. Geen hunner past het van zichzelf te spreken als „representeerende de Hooge Overigheid”. In den regel is de prins of de wettige vorst de soeverein. Als deze ontbreekt, is het de gemeente of het volk. Wilkes vindt er zelfs iets belachelijks in, dat de staten zich als de eigenlijke dragers der souvereiniteit beschouwen, omdat hun alles ontbreekt wat tot het wezen der souvereiniteit behoort. Hun werkring is op allerlei wijze beperkt — en de souvereiniteit is dit nooit „noch in macht noch in bevel noch in tijd”. Zij zijn dan ook niets dan gecommitteerden, die oorspronkelijk niets bezaten van wat men opperste hoogheid noemt en deze ook nu niet bezitten, omdat hunne committenten hun nimmer een schijn of schaduw van souvereiniteit hebben willen opdagen. Dit laatste blijkt zonneklaar uit het feit, dat de gemeente het generaal en absoluut gouvernement aan Leicester heeft opgedragen en daarmede aan dezen het recht is gegeven van de uitoefening van de justitie, van de administratie, de politie, de zeevaart, den oorlog en „van alle die andere punten van de Hooge Overigheid of Souvereiniteit”. Zoolang de gemeente of het volk Leicester die souvereiniteit laat, blijft zij bij hem. Wil het volk haar terugnemen, het kan dit doen. Maar de staten kunnen dit nooit, omdat zij het oorspronkelijk souvereiniteitsrecht niet hebben bezeten.

Natuurlijk trokken de staten van Holland zich dit betoog zeer aan. Zij hebben er dan ook in een uitvoerig stuk op geantwoord, dat waarschijnlijk door Mr. François Vranck, pensionaris van de stad Gouda, was opgesteld. Hoewel het uitmunt door scherpzinnigheid, is het echter op de hoofdpunten zwak. De bewering dat de edelen en de steden, als representeerende de staten, sinds zeven eeuwen de souvereiniteit wettig aan de graven en gravinnen hadden opgedragen, waaruit dus zou blijken dat zij haar oorspronkelijk zelf bezaten, was met de historie in strijd. Voorts had het beroep der staten op de rechten der vroegere gouverneurs, tot rechtvaardiging van enkele hunner daden, als het zenden van krijgsvolk en de uitgifte van plakكاتen, geen zin, zelfs niet waar het versterkt werd met den naam van Maurits als gouverneur, omdat deze als zoodanig

geen vertegenwoordiger was van den soeverein, gerechtigd tot het nemen van zulke maatregelen, maar enkel ambtenaar van de staten en juist als zoodanig daartoe niet gerechtigd. Eindelijk vergaten de staten van Holland, dat zij, als een deel der staten-generaal, de soevereine macht mede aan Leicester hadden opgedragen en dat er dientengevolge geen plaats overbleef voor eene gewestelijke soevereiniteit, die elke provincie op zichzelf nog eens aan een ander zou kunnen opdragen. De tegenwerping dat Holland dit toch vroeger met prins Willem wél gedaan had, trof geen doel, omdat aan dezen toen de hooge overheid als stadhouder van den koning was verleend en men daarmede alle andere, door Philips gezonden, landvoogden, als 's prinsen plaatsvervangers, had willen verloochenen. Ongetwijfeld hadden de staten-generaal, na de misleiding door Leicester met de bekende kabinetsorder en het daarop gevolgde verraad van Stanley en York, alle reden gehad om de gemeenschappelijk aan hem opgedragen soevereiniteit terug te nemen. Maar geen der provincies had op zichzelf het recht dit te doen en voortaan als soeverein op te treden. Holland, dat dit toch deed, handelde daarmede onrechtmatig tegenover de andere gewesten. Natuurlijk richtte Wilkes zijn aanval niet op dit voor de staten van Holland zóó teere punt, omdat hij ook van eene soevereiniteit der staten-generaal niet wilde weten. Hij toch kende alleen of de volks-soevereiniteit of die van den vorst.

Op dit laatste punt, namelijk dat der volks-soevereiniteit, was het antwoord der staten zeer slim. Zij verklaarden namelijk het in dezen geheel met Wilkes eens te zijn en ook hunnerzijds de gemeente als hun principaal, als soeverein te beschouwen. Zij voegden er zelfs aan toe, dat zij daarom dan ook dagelijksch met haar in betrekking stonden en bij hun terugkeer aan hen verslag deden. In zekeren zin hadden zij hierin gelijk. In de resolutie van 19 Februari 1585 toch was bepaald, dat de gedeputeerden naar de staten-vergadering niet meer zouden „adviseeren en helpen besluiten naar verstand en rechte consciëntie zonder gunst of ongunst tot eenige stad of particulier”, maar „naar zij door hunne principalen zouden gelast zijn”. Het zwaartepunt der regeering was dus verlegd naar de vroedschappen en het scheen alsof daarmede Wilkes' standpunt ook door de staten werd ingenomen.

Maar dit was slechts schijn, omdat de staten zich steeds, wat de steden aangaat, tevreden hadden gesteld met de representatie van enkele familiën in de vroedschappen, die dus alleen hare mannen naar de staten zonden, en wat het platteland betreft, met de vertegenwoordigers van enkele adellijke geslachten. Toen zij het zwaartepunt der regeering naar de vroedschappen hadden verlegd, was dit dan ook allerminst een stap geweest in democratische richting. Hoe ware dit ook denkbaar geweest bij mannen die enkele jaren te voren zelfs alle overleg over regeerings-

zaken met de burgerij hadden verboden? Veeleer hadden zij met dien stap het tegendeel bedoeld, nadat de macht der vroedschappen zich hoe langer zoo meer tegenover die van het volk of de gemeente had uitgebreid. Den 10^{en} September 1591 werd zelfs eene resolutie genomen, waarbij het een gewoon burger zoo goed als onmogelijk werd gemaakt rechtsingang tegen de stedelijke regeering te verkrijgen. Zeker konden de staten zich er dus tegenover Wilkes niet op beroepen in zijn spoor te gaan.

Hoe Wilkes zich echter practisch dat gaan in democratische richting heeft gedacht, is niet na te gaan. Ook blijkt uit zijne woorden niet wat hij eigenlijk met de gemeente bedoelde. Het is echter niet aan te nemen, dat hij eenvoudig de massa in haar geheel op het oog had. Als engelschman hing hem bij de gedachte aan het House of Commons zeker eene andere opvatting in het hoofd. En wij vergissen ons niet, als wij meenen dat hij den wensch heeft gekoesterd, dat verschillende georganiseerde kringen uit de burgerij, die steeds meer naar den achtergrond waren gedrongen en zich hoe langer zoo minder in regeeringszaken konden uitspreken, hunne vertegenwoordigers in de vroedschappen en de staten hadden kunnen doen opnemen. Wij denken hierbij aan de gilden, de schutterijen en andere dergelijke corporaties.

Is dit zoo, dan had Wilkes in werkelijkheid den vinger gelegd op één der meest wonde plekken in de staatsinrichting van het toenmaige Holland. Reeds Willem van Oranje had zich met de achteruitzetting dier groepen niet kunnen vereenigen. Toen men hem in 1575 souverain en opperhoofd wilde maken, had hij reeds den wensch geuit, dat het daarop betrekking hebbende ontwerp niet alleen door de magistraten en schutterijen, maar ook door de gemeenten zou worden goedgekeurd. Hiermede had hij de burgerij in hare meest verschillende organisaties bedoeld. Maar wat hadden de staten toen gedaan? Zij hadden, behalve de magistraten, alleen de hooften der gilden en schutterijen geraadpleegd. De leden dier organisaties had men als niet bestaande beschouwd. En op die lijn waren zij na prins Willem's dood steeds verder voortgegaan, totdat enkele regenten-families de geheele regeering in handen hadden.

Elke provincie werd nu, vooral door Holland's schuld, een aristocratisch staatje met souvereine macht en eene unie in het klein. De eenzijdig samengestelde vroedschappen hadden alle macht in handen. De vergadering der staten-generaal was eene samenkomst van personen geworden, die elk hunne vrijheid van handelen misten, gebonden als zij waren door hunne committenten. De gemeenschap, die boven de provinciale staten heette te staan, was een schijn-souverain, zonder kracht of gezag. Eene flinke centrale regeering ontbrak; de invloed der burgerij was vernietigd. Als er nog van een eenheid kon gesproken worden, was het die van eene machtige persoonlijkheid als die van Oldenbarneveld. Maar de

staatsinrichting zelf was middelerwijl meer verbrokkeld dan ooit; de staatsvorm was een louter aristocratische geworden.

De geschiedenis is dáár om te bewijzen hoeveel schade hiermede aan ons land is toegebracht. Holland, dat ook in die jaren zoo dikwijls den toestand tegenover den spaanschen vijand heeft gered, miste, waar het den binnenlandschen toestand betreft, den staatsmansblik van den grooten Zwijger. De regent speelde den volksman parten. Ons volk heeft daaronder geleden; Oranje is dientengevolge miskend; aan ons kerkelijk leven is daardoor groote schade gedaan. Vooral op dit laatste valt voor ons de nadruk. De staatkunde van de staten van Holland ging niet alleen een anti-nationaal, maar ook een anti-kerkelijk karakter dragen. En dit is ongetwijfeld, ook gezien den oorsprong der republiek, hare scherpste veroordeeling.

HOOFDSTUK X.

De verhouding en de strijd tusschen de Overheid en de gereformeerde kerk op het einde der 16^e en in de 17^e eeuw.

Hoezeer wij er ons in mogen verheugen, dat onze vaders, onder leiding van den Vader des Vaderlands, het spaansche dwangjuk hebben verbroken en aan den consciëntie-dwang een einde hebben gemaakt, zoo moet toch worden erkend, dat zij zelf het vrijheidsbeginsel op staatkundig gebied niet volledig hebben toegepast. In strijd met den wensch van den prins hebben zij geen volkomen vrijheid van godsdienst aan hunne andersdenkende tijdgenooten verleend. Doch dit niet alleen. Ook hebben de leidende staatslieden, toen op protestantsch gebied de gereformeerde beginselen steeds meer zegevierden en de gereformeerde kerk hier te lande de heerschende kerk was geworden, haar in een toestand van onderworpenheid willen brengen, dien zij, zonder haar eigen levensader af te snijden, niet mocht aanvaarden. Dit schijnt vreemd, omdat de overheid „professie doende van de gereformeerde religie”, belang had bij haren bloei, en bovendien als gereformeerde overheid geacht kon worden haar krachtig te willen steunen. Die bevreemding zal echter wijken, wanneer wij ons goed indenken dat zoowel de gereformeerde overheid als de gereformeerde kerk zich binnen korten tijd geplaatst zagen voor het nieuw en ingewikkeld vraagstuk van de verhouding van staat en kerk, en zij, als kinderen van hunnen tijd, den rechten blik op de juiste verhouding van die beide tot elkander hebben gemist.

De gereformeerde kerk wenschte vóór alles zelfstandigheid en vrijheid. In tal van plaatsen, waar de roomsch-catholieke kerk naar de zijde der gereformeerden was overgegaan, was zij naar het model, dat in dit opzicht te Embden in 1571 was gemaakt, hervormd.